

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 324

İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri

Kutlu Doğum Sempozyumu - 2001

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97581
Tas. No:	297-92 KUT.D

ANKARA
2003

TASAVVUFUN KAYNAĞI OLARAK SÜNNET

Prof. Dr. Bilâl SAKLAN*

Hız. Peygamber(s.a.v.)'in sünneti, İslâmî ilimlerle uğraşan alimlerin müstağni kalamayacakları kaynaklardan birisidir. Çünkü Rasûlullah(s.a.v.) ve O'nun mübarek söz ve uygulamaları dinde tartışmasız büyük bir önemi haizdir. O, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle, *mübelliğ* olma görevinin yanında, *mübeyyin* olma yani gelen vahyi açıklama vazifesiyle de yükümlü idi. Böyle olunca da, hadislerin dinin ikmalî ve anlaşılmasında fonksiyonel bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı olmalıdır ki, İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında kaleme alınan eserlerde, konuların izahı veya ileri sürülen görüşlere destek için Kur'an-ı Kerim ayetlerinin yanında, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mübarek söz ve uygulamalarına da müracaat edilmiştir. Tefsir, fıkıh ve kelam gibi temel dini ilimlerde olduğu gibi, ahlak ve tasavvuf ilimlerinde de durum böyledir.

Temel İslâmî ilimlerle meşgul olan âlimlerin, hadis ve ilimlerine bakış tarzları, onları kullanım biçimleri ile istifade etmiş oldukları sünnet malzemesinin mahiyetlerinin farklılık arz ettiğini görmekteyiz. Bazıları, daha çok ilgi alanlarıyla alakalı olduğu için olsa gerek, itikada dair hadisleri konu edinirlerken, kimileri ahkamla ilgili olanlarıyla, bir başkaları da Kur'an-ı Kerim'i açıklayan kısımlarıyla uğraşmışlardır. Bunların yanında, sünneti daha çok teknik yönüyle değerlendirmeye çalışan usulcüler de olmuştur. Bunlar içerisinde *sûfiler* genellikle Müslüman'ın zühd, ahlak ve irfan hayatıyla alakalı hadislere ilgi duydukları müşahede edilmektedir. Muhteva açısından farklılık arz eden bu hadisler, ortaya konan kriterlerden dolayı sıhhat bakımından da değişiklik göstermektedir.

Sûfilerin; hadis ve hadis ilimlerine bakışlarıyla, sünnet malzemesini kullanım tarzları ve kullanılan malzemelerin mahiyet, keyfiyet ve kemiyet bakımından diğer İslâmî ilimlerinkinden farklı olup olmadığı hususu hep merak edilegelmiştir. Çünkü bu zümrenin, davranış ve yaşayışları ile, Müslümanlar üzerinde çok büyük bir güven telkin etmelerine mukabil, tarihen de bilinen bir gerçektir ki, iyi niyetle de olsa, içlerinde hadis uydurma faaliyetinde bulunanları olmuştur. Bundan dolayı bu meşrebdeki insanların hadis ilimleri hakkındaki düşünceleriyle kullandıkları sünnet malzemesinin tanınması son derece önemlidir. Nitekim bu hususta bazı çalışmaların yapıldığını, bunların bir kısmının da neşredildiğini görmekteyiz.¹

* S. Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Bu konuda yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

Biz bu tebliğimizde konuyu iki ana başlık halinde incelemeye çalışacağız:

1. Süffilerin hadisçilere ve hadis problemlerine bakış tarzları.

2. Tasavvuf kitaplarında kullanılan sünnet malzemesinin muhteva, kaynak ve sıhhat durumları.

Süffilerin problemlere bakışları başlığı altında kısaca; sünnet karşısındaki tavırları,

Hadis Rivayeti ile Hadisçilere bakışları, Bazı Hadis İlimlerini Değerlendirmeleri ile Zayıf Hadisle amel, Manen Rivayet ve Hadis Tashih usulü gibi bazı hadis meselelerindeki düşünceleri anlatılacaktır. Zira bunların tespiti, tasavvuf kitaplarındaki hadis malzemesini daha iyi değerlendirme imkanını verecektir.

SÜNNET KARŞISINDAKİ TAVIRLARI

Tasavvuf kitaplarını incelediğimizde sünnet konusundaki düşüncelerini şu şekilde özetleyebiliriz;

a. Sünnet; Azîz Kitab'ın tefsirinde ihtiyaç duyulan(Dinin anlaşılmasında) ve Cenâb-ı Hakkın bize bahşetmiş olduğu bir *nimet*'tir.²

b. Konu ile ilgili ayetler zikredilerek, Hz.Peygamber'den sahih olarak gelen hadislerin kabul edilmesi *vacip*; Hz.Peygamber'e itaat *farz*'dir.³

c. Bid'at'ten kesinlikle kaçınılacaktır.

d. Hz.Peygamber'i sevmenin alameti; O'nun sünnetini rey ve akla tercih etmektir.

O'nun sünnetine her halükarda *ittiba* etmektir.⁴

Prof.Dr. Ali YARDIM, "Kuzâf ve Müsnedü's-Şihâb'ı", D.E.Ü.İ.F.D. (Prof.Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan), C.IV, İzmir, 1987 ve "Mesnevî Hadisleri", (Basılmamış Doktora Tezi).

Prof.Dr. Abdullah AYDINLI, "Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis", Seha Neşriyat, İstanbul, trs.

Prof.Dr. Bilal SAKLAN, "Kûtu'l-Kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri", (Basılmamış Doktora Tezi) Konya, 1989.

— "Ebû Bekir Muhammed el-Gülâbâdî ve Maâni'l-ahbâr", (Basılmamış araştırma) Konya, 1991, (Gülâbâdî'nin bu kitabı tasavvufî hadis şerhçiliğinin ilk ve önemli eserlerinden kabul edilir).

— "Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Süffiler ve Süfi-Muhaddisler (H.IV./M.X. Asır)", Konya, 1997, (H.IV. Asır'da yaşamış süfi meşrepli hadisçilerle, hadisle şöyle veya böyle ilgilenmiş süffilerin araştırıldığı ve hadis ilimleri açısından değerlendirildiği bir inceleme).

Yard.Doç.Dr.Ahmet YILDIRIM, "Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları", Ankara, 2000.

Dr. Ali Vasfî KURT, "Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî", İstanbul, 1998.

Dr. Muhittin UYSAL, "Tespit ve Yorum Bakımından Tasavvuf Kitaplarında Bulunan İhtilafî Haberler", (Basılmamış Doktora Tezi) Konya, 1999.

Doç.Dr. Mehmet GÖRMEZ'in Kitabiyat Yayınları arasında neşredileceği söylenen ve Gazâlî'nin hadisçiliğine yönelik "Gazâlî'de Sünnet, Hadis ve Yorum" isimli araştırması.

² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb ff muâmeleti'l-mahbûb ve vasfî tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*, Mısır, 1381/1961, II/258.

³ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Luma'*, thk., Dr. Abdulhalim Mahmud-Taha Abdulkaki Surur, Mısır, 1380/1960, s.130-133; Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II/262.

⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II/168.

e. Sünnet bağlayıcıdır. Tahsis edici başka bir delil olmadığı müddetçe gelen haber genele şamdır.⁵

HADİS RİVAYETİ VE HADİSÇİLERE BAKIŞLARI

Sünnete ittibatı ısrarla savunmalarına rağmen ve “Bizim ilmimiz Kitab ve Sünnetle kayıtlıdır; Kim Kur’an-ı ezberlemez, hadis yazmaz, fıkıh öğrenmezse o adama uyulmaz...” (Cüneyd), “Kim dünyayı ve ahireti istiyorsa hadis yazsın, zira her ikisinin kazancı ondadır.” (Sehl et-Tüsterî)⁶ ve “Hadis kitabının sahibini cehaletten kurtaracağını”⁷ söyleyen sūfilerin yanında, hadislerin Hz. Peygamber’e aidiyetini tespitine yönelik bazı teknik çalışmalara pek iyi gözle bakmayan ve muhdes olarak nitelendiren tasavvuf erbabı da olmuştur.⁸ Nitekim şu ilim dalları bu sūfîler tarafından tenkid edilmiştir; l’el Bilgisi, Cerh ve Ta’dîl İlimi ve Hadislerin Tariklerini Araştırmak⁹. Özellikle Cerh ve Ta’dîl ilmi, şahıs değerlendirmelerinin sūbjektif olması, bir nevi gıybet sayılması, heva ehline koz vermesi ve iyi niyetli olanın bile abesle işigali olarak nitelendirilmesinden dolayı muhdes kabul edilmiştir.¹⁰ Ama bilindiği gibi bazı problemlerine mukabil, bu ilim dalının hedefi birilerinin ayıbını araştırmak, gıybet etmek değil, aksine gelen malzemenin Hz. Peygamber’e aidiyetini tespittir.¹¹ Dayanakları da, Kur’an, Sünnet, Ashab ve Tâbiûn uygulamalarıdır.¹² Bu araştırmanın neticesinde de, sūfî râvîlerin çoğunluğu tenkid edilmiş ise de, içlerinde sika olarak değerlendirilenler de olmuştur.

Bazıları tarafından “Ümmetin dini muhafaza eden, hilekarlara karşı müdafaa eden adaletli kişileri olarak gördükleri”¹³ hadisçileri pek çok sūfînin tenkid etiklerini de görmekteyiz. Onlara göre hadisçiler, mağrur, kibirli, sadece nakille yetinen buna mukabil naklettiklerini bile anlayamayan kafasız kimselerdir.¹⁴

Ayrıca Hadis rivayetinde de pek sıcak bakmamışlar aşağıda sayacağımız sebeplerden dolayı da karşı çıkmışlardır; Riya, Gurur-Kibir, Nefse Muhalefet, içinde buldukları halet-i ruhiye(Nefis murakebesi, hesap endişesi), İbadetlere ve diğer dini vazifelere engel olması, Hadis rivayetinin dünyalık elde etme aracı haline gelmesi,

⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I/187, 188.

⁶ Mehmed S. Hatipoğlu, *Endülüs’de Hadis ve İbn Arabî*, (Takriz), s.19.

⁷ Sülemî Ebû Abdurrahman, *Tabakâtü’s-süfyye*, thk., Nureddin Şeribe, Mısır, 1969, s.500.

⁸ Konu ile ilgili misaller için bkz., Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I/270, 319, 324; Sülemî, *a.g.e.*, s.502; Zehebî, *Siyer*, XV/559; XVI/109-110.

⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I/339.

¹⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I/269, 363.

¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmî’r-Rivâye*, Medine, trs., s.43.

¹² İbn Hibbân *Kitâbu’l-mecrûhîn mine’l-muhaddisîn ve’l-duafâ’ ve’l-metrûkîn*, thk., Mahmud İbrahim Zâyed, 1.bsk., Halep, 1396, I/38-39; Zehebî, *Tezkiratu’l-huffâz*, Haydarâbâd, 1956-1958, I/4, 10. Konuyla ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz., Ahmed Naim, *Tecrid Mukaddimesi*, Ankara 1961, s.352 vd.

¹³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, II/271.

¹⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *a.g.e.*, I/319; Ayrıca bazı sūfîlerin Şam’da deniz kenarında yürürken elinde hokka ve kalemlerle dolmuş bir gençle karşılaşip, hadis ashabından zannederek tahkir edici sözler sarfettikleri olay için bkz., Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd ev Medînetü’s-Selâm*, Beyrut, trs., III/76.

Hadis rivayetinin aldığı şekil ve hadisçilerin durumu ve Hadis rivayetinin sorumluluğu ve işi ehline bırakma düşüncesi...¹⁵

İlk bakışta ileri sürülen sebepler içerisinde haklılık payına sahip olanlar varsa da, gerekçelerin çoğu, pek tutarlı görünmemektedir. Çünkü İslâmî ilimlerle meşgul olan her grup içerisinde, (Buna sûfler de dahil) riyâkâr, gururlu, yaptığı işin neticesinde kibirlenen, ilmi ile amil olmayan, birtakım dünyalık hedefleyenler olabilir. Bütün bu menfi tablolar hadis rivayetiyle meşgul olunmasına mani olmamalıdır. Görülen aksaklıktan dolayı tamamen ret cihetine gidileceğine, ıslah tercih edilmeli, tespit edilen problem çözülmelidir.

Sûfinin düşünce ve hareketlerinde, tenkid ettiği hususlardan kurtulduğunu veya kurtulabileceğini kim garanti edebilir. O tevazuun altında ucub'un olmayacağına nasıl engel olunacaktır. Bu mantıkla hareket edildiğinde, tasavvuf da dahil olmak üzere bütün İslâmî ilimlerin terk edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu ilimlerde de hadiste olduğu gibi, Allah'ın dinini en güzel biçimde anlama ve yaşama gayesi mevcuttur. Bu gayeye gidişte ard niyetliler olabilir ama herkes niyetine göre me'cur olacaktır. Bir iki uygunsuz hareket veya ard niyetli kimseler görülünce hadis rivayetini küçümsemek, Allah'a giden yolda mania olarak telakki etmek, kanaatimizce *tembellikten*, hakkından gelememekten başka bir şey değildir. Çünkü hadis rivayeti, belki tenkid edilecek yönleri olsa bile, çalışmayı, ısrarı, dikkati ve zabtı gerektiren zor bir iştir.

Ayrıca yine ilk bakışta birer formalite gibi görülen uygulamaları hadisçiler zevk olsun diye yapmamışlardır. Onlar; din olan hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetini tespit, hakkıyla idrak ve yaşamak ve de sağlıklı biçimde daha sonraki nesillere aktarmayı hedeflemişlerdir. Bu mesaide alternatifini sunmak kaydıyla belki tenkid edilebilecek yöntemlerin yanında, şazz kabilinden de olsa, bazı ehil olmayan riya, gurur ve kibir gibi hasletlerle nefsinin tatmin etmeye çalışan, bazı dünyalıklar elde etmeye gayret eden ve buna da erişenlerin çıkması hadis rivayeti ile bu rivayetle meşgul olanları bağlamaz. Birilerinin yaptığıyla herkes itham olunamaz. Bunun için hadisçileri ve hadis rivayetini tenkid eden bu sûfleri tamamen haklı görmemiz mümkün değildir.

Çeşitli gerekçelerle hadis rivayetinden sarf-ı nazar etmeleri neticesinde birazdan da görüleceği gibi, sûfler arasında hadis tahsili, dolayısıyla sahih hadis bilgisi azalmıştır. Ayrıca hadis alım ve tashihi konusunda hadisçilerin usulüyle örtüşmeyen bazı metotlar geliştiren sûfler rivayetlerde bariz hatalar yapmaya başlamışlardır. Böyle olunca da ulema nezdinde bu kişilerin nakil ve rivayetlerinin değeri düşmüştür.¹⁶

Sûflerin zayıf hadisle amel taraftarı olduklarını ve manen hadis rivayetine sıcak baktıklarını görmekteyiz. Bunda meşgul oldukları hadislerin genelde teknik tabiriyle

¹⁵Aydınlı, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, s.138-153.

¹⁶Konuyla ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz., Aydınlı, a.g.e., s.155-159.

“Fedâil-i A'mâl” konularıyla alakalı olması ve bu konularda muhaddislerin de müsamahakar olmuş olması da etkili olmuş olabilir. Bu konularda ilk olmadıkları gibi yalnız da değiller.¹⁷

Rüya, Keşf ve İlham yoluyla hadis alım ve tashihinin dışında genelde sahih hadis tanımı konusunda muhaddislerle paralellik arz etmektedirler. Bilindiği gibi, hadisçiler adı geçen yollarla hadis alınmasını ve tashihini karışıklığa sebebiyet vereceği için uygun görmemişlerdir.¹⁸

Bu bilgilerden sonra, şimdi sûflerin kullanmış oldukları hadis malzemesini görelim. Bunların muhteva, kaynak ve sıhhat durumlarının keyfiyetine bakalım. Bunun için de evvela yapılmış bazı araştırmalardan bilgiler aktarılacak daha sonra elde edilen sonuçlar ile teklifler arzedilecektir. Bu bilgilerin alındığı çalışmalar şunlardır;

1. Dr.Aydınlı tarafından, Muhasibî'nin “er-Riâye”sindeki hadisler için yapılmış olan inceleme(497 hadis).

2. Tarafımızdan yapılmış araştırmalar neticesinde, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin tasavvuf ile şeriat arasında bir köprü kurmaya çalışan, tarikatın incelikleri konusunda benzersiz olduğu söylenen tatbîkî tasavvufun örnekleriyle dolu olan “*Kûtu'l-kulûb*”u (Esasen eserde ikibine yakın hadis mevcuttur ama bu araştırmada Yakîn Ehlinin Halleri ve Makamları başlığında işlenen; Şükür, Recâ, Havf, Tevbe, Sabır, Zühd, Tevekkül, Rıza ve Muhabbet konularındaki hadisler incelemeye alındı. Mükerrerler hariç 468 hadis) ile, Gülâbâdî'nin iki _nemli eseri “*Maâni'l-ahbâr*” ve “*et-Taarruf*”undaki hadisler için yapılan çalışmalar. Bunlardan “*Maâni'l-ahbâr*” değişik konularda derlenmiş 223 hadisin tasavvufî yorumunu ihtiva etmektedir. Genel anlamda hadis şerhçiliğinin, özel manada da işârî yorumculuğun ilklerinden sayılan ve dönemin hadis yorumculuğunu yansıtmaya açısından da son derece önemli olan bu kıymetli eserde 223'ü şerhedilen “*müfesser*”, 805'i de izah esnasında kullanılan “*şevâhid*” olmak üzere toplam 1028 hadis yer almıştır. Bu sonuncu tür hadislerin 367'si senedli “*müsned*”, 438'i ise “*muallak*”tır.

Müellifimizin bir diğer eseri olan “*et-Taarruf*” ise çok az hadis ihtiva etmektedir. “Taarruf olmasaydı Tasavvuf olmazdı” şeklindeki ifadeyle, tasavvuf tarihinde haklı bir şöhrete sahip olan bu kitapta 81 hadis istişhad için zikredilmiştir. Mükerrerler çıkınca bu rakam 71'de kalmıştır.

3. Bir başka eser ise, Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî'nin “*el-Luma*”ıdır. Muhammed el-Hâfız et-Ticânî'nin yapmış olduğu tahrîce göre, kitapta değişik vesilelerle 379 hadis zikredilmiştir. Bunun 48'i mükerrer olduğu için incelemeye 321 hadis esas alınmıştır.

4. Başvurulacak bir başka araştırma Dr. Ahmet YILDIRIM'ın çalışmasıdır. Dr.

¹⁷Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., Saklan, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfler ve Süfi-Muhaddisler* (H.IV./M.X. Asır), s.229-240

¹⁸Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz., Saklan, *a.g.e.*, s.246-258

YILDIRIM, "Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları" isimli kitabında, *Tevhid*(22), *Yaratılış*(16), *Nübüvvet*(11), *Velâyet*(47), *Sevr u sülûk*(139), *Bilgi Nazariyesi*(60), *Zikir*(26), *Sema* (37)ve *Zühhd*(70) olmak üzere toplam 428 hadis üzerinde durmuş, bunlardan 8'i tekrar olduğu için 420 hadisi değerlendirmeye tabi tutmuştur.

5. Bir başka araştırma ise, S.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlilerinden Dr. Muhittin UYSAL'a aittir. Dr. UYSAL, tasavvuf tarihinin klasik kabul edilen ve farklı dönemlere ait aynı zamanda müteşerri' olarak bilinen sûfî müelliflere ait dokuz ayrı kaynaktaki hadislerin değerlendirmesini yaparak, bu eserlerdeki hadislerin asılsız, çok zayıf ve bulunamayanlarının sayı ve oranını vermiştir.

Ayrıca yine Dr. UYSAL; Tasavvuf kitaplarında yer alan ve *İman-Tevhid, Yaratılış, Nübüvvet, Velâyet, Sâlikin Eğitimi*(*Sevr u Sulûk*), *Zühhd, Bilgi ve Yolları, Zikir, Sema, ve Çeşitli* konulardaki tartışmalı–ihtilafli haberler üzerinde de durmuş, bunlar hakkında da değerlendirmeler yapmıştır.

Bu araştırmalarda araştırmacıların yöntemlerindeki farklılıktan dolayı aynı kitap ve konulardaki hadislere ait rakamlar farklı olabilir. Bu husus konumuzu doğrudan ilgilendirmemektedir. Biz bu bilgileri konumuzla ilgili kanaatimizin oluşmasına yardımcı olacağı için zikredeceğiz. Esasen özellikle bilgisayar dünyasındaki bazı gelişmelerin devreye sokulmasıyla bazı farklılıkların meydana gelmesi de kaçınılmazdır. Ayrıca bu hususta araştırmacıardan kaynaklanabilecek hatalar da gözden uzak tutulmalıdır. Bu bilgilerden sonra, araştırmacıların oluşturmuş oldukları tablolara birlikte göz atalım;

Dr. AYDINLI, Muhasibî'nin bazı eserlerinden tespit ettiği 497 hadisin 426 (%86) sinin asıllarına ulaşmış, 71 (%14)'ini ise bulamamıştır.¹⁹

Dr. SAKLAN, *el-Luma'* (321) Kûtu'l-kulûb(468), *Maâni'l-ahbâr*(1028) ve *Taaruf*(71)'taki toplam 1888 hadisin kaynak bakımından dağılımını şu şekilde tespit etmiştir:²⁰

Hadisin Bulunduğu Yer	Luma'	Kût	Maân	Taaruf	Toplam	% Oranı
İlk Dokuz Muh.Eser.Yer Alanlar	193	244	739	67	1243	65.8
Kendilerinden Önceki Diğer Kayn. Bul.	47	100	122	—	269	14.2
Kendilerinden Sonraki Kaynak. Bul.	26	47	76	3	152	8
Bulunamayanlar	55	77	91	1	224	11.8
TOPLAM	321	468	1028	71	1888	100

¹⁹Aydinli, a.g.e., s.216.

²⁰Saklan, a.g.e., s.277.

Dr. YILDIRIM, yukarıda başlıklarını ve sayılarını verdiğimiz konulardaki toplam 420 hadisin kaynak bakımından dağılımını şu şekilde yapmıştır: ²¹

Hadisin Bulunduğu Yer	Sayısı	% Oranı
Dokuz Ana Hadis Mecmuası	211	50.2
Dokuz Ana Hadis Mecmuası Dışında	125	29.7
Zayıf ve Mevzuat Kitaplarında	37	8.8
Kaynaklarda Yer Almayan	47	11.1
TOPLAM	420	99.8

Aynı hadisleri müellifimiz makbul ve merdud olma bakımından da tasnif etmiş ve şöyle bir döküm vermiştir:²²

MAKBUL

Sahih	126	%30
Hasen-Sahih	17	%4
Hasen	16	%3.8
Hasen-Garib	16	%3.8
Toplam	175	%41.6

MERDUT

Garib	17	%4
Zayıf	89	%21.1
Mevzu	63	%15
Kaynaklarda Bulunamayan	44	%10.4
Hakkında Hüküm Verilmeyenler	26	%6.1
Mevkuf	6	%1.4
Toplam	245	%58

²¹Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s.411.

²²Ahmet Yıldırım, a.g.e., s.412.

Esasen bu ikinci tabloda geçen *Garib* ve *Mevkuf'un Merdutlar* içerisinde zikredilmesi ne derece doğrudur, bilemiyorum. Aynı yanlış yıllar önce ben de yapmıştım. Çünkü haberin garib veya mevkuf oluşu mutlaka merdut olmasını gerektirmemeli. Bilindiği gibi garib haberler içerisinde zayıf olanları olduğu gibi, hasen ve sahihleri de vardır. Ayrıca büyük bir yekün teşkil eden *zayıf* rivayetlerin durumunda da bir netlik yok çok zayıf mı yoksa özellikle bu konularda amel edilebilecek cinsten mi bilemiyoruz ama zayıf olarak nitelendirilince haklı olarak merdutlar içerisinde zikredilmiştir. Bu değerlendirmelere göre makbul ve merdütün oranlarında haliyle bir değişiklik olacaktır.

Dr. Uysal, yukarıda da ifade edildiği üzere, tasavvuf tarihinin değişik dönemlerine ait kaynak niteliğindeki meşhur dokuz kitaba ait hadislerin döküm ve değerlendirmesini şu şekilde vermiştir:²³

ESER ADI	TOPLAM HADİS SAYISI	Mevzu	Çok Zayıf	Bulunamayan	Toplam	% ORANI
Muhâsibî(243/857) <i>Er-Riâye</i>	210	5	3	3	11	5.22
Hakîm et-Tirmizî(320/932) <i>Hatmu'l-Evliyâ</i>	66	2	3	2	7	10.60
Serrâc et-Tûsî(378/988) <i>El-Luma'</i>	207	12	2	8	22	10.61
Gûlâbâdî(380/990) <i>Et-Taarruf</i>	58	5	2	—	7	12.06
Kuşeyrî(465/1073) <i>Er-Risâle</i>	163	6	—	1	7	4.29
Hucvîrî(465/1073) <i>Keşfu'l-Mahcûb</i>	138	20	1	6	27	19.57
Geylânî(561/1165) <i>El-Fethu'r-Rabbânî</i>	142	29	3	23	55	38.01
Sühreverdî(632/1234) <i>Avârifu'l-meârif</i>	466	25	1	5	31	6.64
İ. Rabbânî(1034/1624) <i>Mektûbât</i>	294	35	2	2	39	13.60
TOPLAM	1744	139 %7.97	17 %0.97	50 %2.86	206	%11.86

²³Muhittin Uysal, *Tespit ve Yorum Bakımından Tasavvuf Kitaplarında Bulunan İhtilafî Haberler*, s.243.

Ayrıca; Dr. UYSAL, tasavvufun temel konularıyla ilgili değişik kaynaklardan tespit etmiş olduğu *ihtilafli* 151 hadisin dökümünü vermiştir. Problemlî hadislerin yoğunluk kazandığı konuları ortaya koymuş olmasından dolayı önemli olduğu için bilgi olarak aktarmakta fayda mülâhaza ediyoruz;²⁴

Konu	Asılsız	Çok Zayıf	Bulunamayan	Toplam	% Oranı
İman–Tevhid	3	1	2	6	3.97
Yaratılış	3	—	4	7	4.63
Nübüvvet	5	—	1	6	3.97
Velayet	12	1	3	16	10.59
Salikin Eğitimi	29	4	5	38	25.16
Zühd	42	3	—	45	29.80
Bilgi ve Yolları	13	1	—	14	9.27
Zikir	4	—	—	4	2.64
Semâ	4	—	1	5	3.31
Çeşitli Konular	8	2	—	10	6.62
TOPLAM	123	12	16	151	%100

DEĞERLENDİRME

Görüldüğü gibi bu tablolar; tasavvuf kitaplarında mevcut sünnet malzemesi hakkında bize bilgi verecek düzeydedirler. Hemen ilk anda beklentilerimizin dışında bir tabloyla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Çünkü bizdeki ön yargı tasavvuf kitaplarının mevzu hadislerle dolu olduğu şeklindedir. Esasen araştırmalar daha çok kaynak taraması şeklinde gibi görünse de özellikle Dr. Uysal'ın araştırma sonuçları sıhate yöneliktir.

Bu bilgilere göre, tasavvufun temel kaynaklarında geçen hadislerin büyük bir bölümü, (yaklaşık %65) hadisçilerce makbul kabul edilen dokuz ana hadis mecmualarında yer almaktadır. Diğer hadis koleksiyonlarında geçen hadislerin ilavesiyle bu oran (%80)lere ulaşmaktadır ki bu da oldukça sevindiricidir. Kaynaklarda bulunamayanların sayısının ilk araştırmalarda yüksek görülmesine mukabil (%14,

²⁴Muhittin Uysal, a.g.e.

%11.8,%11.1), daha sonraki incelemelerde bu sayının aşağıya çekilmesinde(%2.86), biraz önce de arz ettiğimiz gibi, günümüz bilgisayar ve *cd* teknolojisinin etkisini hemen müşahade ediyoruz. Belki ilerideki bazı gelişmeler bu sayıyı daha da aşağılara çekecektir. Bu bilgiler hadislerin büyük bir bölümünün yazılı malzemeye dayandığını göstermektedir.

Eserlerdeki hadis malzemesinin sıhhati konusunda yapılan değerlendirmelerin dökümü de son derece önemlidir. *Asılsız, çok zayıf ve bulunamayan* hadislerin sayısı ve oranı genele göre, esasen arzu edilmese de, fazla büyüülecek cinsten gözükmemektedir. Nitekim bu oranlar; kitaplara göre %4.29 ile %38.01 arasında değişiklik arz etmektedir. Her ne kadar sūfîler tarafından bu sahada amel edilen zayıf haberlerle bu oran daha da artsa da (+%21) genel ortalama %12 ile %15 civarındadır. Aynı türden bir araştırma diğer İslâmî ilimler sahasında yapılmış olsaydı sanırım benzer neticelere ulaşılırdı.

Tablodan da anlaşılacağı gibi, ihtilafli haberler sırasıyla *zühd, seyr u sulûk ve velayet* konularında yoğunluk kazanmıştır. Bunları sūfîlerin ilim anlayışlarını ve bilgi teorilerini yansıtan "*bilgi ve yolları*" konusu izlemektedir. Buna mukabil farklı görüş ve tartışmalara konu olan *tevhid, yaratılış, nübüvvet, zikir ve sema* konularındaki asılsız haber sayısı ise daha azdır. Aslında bu durum, tarihin belli dönemlerinde nezih İslam zühdünün tahrifine yol açarak, Müslümanların dünyadan el etek çekip, "*bir lokma bir hırka*" anlayışının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bunların dışında, yine sūfîlerin geliştirmiş oldukları tefekkür ve felsefenin neticesinde ortaya atılan düşüncelerle ilgili bazı rivayetlerin, mesela "*en-Nur el-Muhammedî*", "*Ricâlu'l-gayb*", "*Yaratılış*" ve "*Şeyhlik*" gibi konularda ileri sürülen hadis malzemesinin hemen hepsi rivayet teknikleri bakımından ya çok zayıf bulunmuş yahut ta mevzu olarak nitelendirilmiştir.²⁵ Bütün bunların sebepleriyle ilgili şunlar söylenebilir:

Bilindiği gibi, başlangıçta bir zühd hareketi olarak ortaya çıkan bu olgunun, H.İI. asırdan itibaren yavaş yavaş başkalaşmaya yüz tutmuş ve başta Hint ve İran olmak üzere, Yunan ve Hıristiyan kültürlerinden etkilenmiş olmasından dolayı yeni bir boyut kazanmış olması ve şeriatla irtibatı da koparmadan götürme—devam ettirme arzusu, yeni görüş ve düşüncelere Kur'an ve sünnetten mesned arama ihtiyacını beraberinde getirmiş olabilir. Nitekim, Dr. Uysal da değerlendirmelerinde benzer kanaate varmıştır; "Muhâsibî(243/857) ile İmâm-ı Rabbânî(1034/1628) arasında geçen tarih süreci içerisinde, tasavvuf anlayışındaki değişmelere paralel olarak kullanılan hadis malzemesindeki kapsam ve muhteva değişmelerinin olmasıdır. Değişik dönemlere ait eserlerin incelenmesinde ortaya çıkan netice şu olmuştur; tasavvufun doğuş ve kurumsallaşma dönemi arasındaki geçen zaman dilimi içinde kullanılan sünnet malzemesi, genellikle sahih ve hasen derecesinde bazı hadislerle sınırlı

²⁵Bu konularla ilgili rivayet ve değerlendirmeler için bkz., Ahmet Yıldırım, *a.g.e.*, s.67-411.; Muhittin Uysal, *a.g.e.*, s.249-468.

iken; kurumsallaşma sonrasında, zaman ilerledikçe ve tasavvufa yeni mesele ve konular girdikçe, malzeme kapsamı yalnız genişlemekle kalmamış, sıhhat ölçüsü de sahihten zayıfa, hatta uydurmalara doğru kaymıştır. Nitekim H.III. ve IV. Asırda telif edilmiş tasavvuf kaynaklarında görünmeyen “*Nefsini bilen Rabbini bilir*”, “*Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız*”, “*Ben gizli bir hazinedim...*”ve “*Sen olmasaydın (ey Muhammed)...*” tarzındaki asılsız rivayetler daha sonraki dönemlerde H.V.,VI.,ve VII.asırlarda kaleme alınan tasavvuf kitaplarında görünmektedir. Esasen yazılı tasavvuf ürünleri başlangıçtan günümüze kadar kronolojik sıra içerisinde tek tek taransa, başkalarına ait sözlerin ilk defa kim tarafından Hz. Peygamber'e izafe edildiği de ortaya çıkabilir.”²⁶

Her şeyden önce bu kitaplar, teknik anlamda bir hadis mecmuası olmadığı gibi, *Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri* gibi, sahih hadisleri derlemeyi hedefleyen birer eser de değildir. İlgili alanları, genelde, *zühd*, *rikâk* gibi tamamen Müslüman'ın ruhânî hayatıdır. Bu ise, teknik tabiriyle *Fedâil-i a'mâl*'in sahasını ilgilendirmektedir. “*Amellerin Fazileti*” konusunda zayıf hadislerle amel hususu ise malumdur. Bu hususta müsamahakar davranan değil sûfî, azımsanmayacak kadar hadisçi mevcuttur. Ayrıca özellikle yine sûfî meşrebli bazı hadisçilerde de görüldüğü gibi, bazı güzel sözler için sarf edilen “*Hadis olmasa da manası doğrudur.*” Sözünün de bunda etkili olduğu ve hatta bazı uydurma haberleri kullanmaya kadar götürmüş olabileceği tahmin edilmektedir. Bu durum belki de, özellikle tarikatların belli bir dönemde, denetimsiz denilecek şekilde büyüyüp, halkın üzerinde çok fazla etkili hale gelmesinin neticesinde, şeyhlere aşırı güven sonucu, onların güzel sözlerinin zamanla hadisleştirilmesine de sebep olmuş olabilir. Daha önce de ifade edildiği gibi kronolojik sıra takip edilerek bu kitaplardaki hadislerin araştırılması esasen bu uydurmaların çıkış zaman ve mekanını da belirleyecektir.

Özellikle İbn Arabî(638/1240)den sonra yaygın hale gelen ve hadisçilerin tasvip etmediği, *Rüya*, *Keşf ve İlham* yoluyla hadis alım ve tashih usulü de bu uydurmalar da bir başka etken olmuş olabilir.

Bütün bunlara rağmen tablo sanırım pek fazla ürkütücü değildir. Ancak bundan, bunu böyle kabul edelim, bu haline rıza gösterelim şeklinde bir anlam çıkarılmamalıdır. Yapılması gerekenler neler olabilir. Bu hususta tenkidlerle olgunlaşacak kanaatlerimizi şu şekilde arzedeabiliriz:

Bu kitapların birer hadis mecmuası olmadığını ifade etmiştik. Binaenaleyh bu eserlerden istifade edilirken doğrudan hadis alınma ve nakledilme cihetine gidilmemelidir. Eğer mutlaka alınacaksa, hadislerin durumu ile ilgili uzman bir muhaddisin mütalaasına müracaat edilmelidir. Esasen aynı uygulamanın diğer İslâmî ilimlerle ilgili eserlerde zikredilen hadisler için de yapılmasının gerekli olduğu kanaatindeyiz.

²⁶ Muhittin Uysal, a.g.e., s.246.

Ayrıca, tasavvufu alakalı kitaplar, hadis ilimleri açısından tek tek, mümkünse kronolojik sıra içerisinde taranmalı, mevcut hadislerin tahkik ve tahrîci objektif ve ilmi usullere uygun biçimde yapılarak yeniden neşredilmelidir.

Tasavvufa intisab edecekler, bu bilim dalının en büyük üstadlarından sayılan Muhâsibî ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin tavsiyelerine uyarak²⁷ her şeyden önce ilmi esas almalı ve tasavvufda seyr u suluktan önce ilimde seyr u sulukunu tamamlamalıdır. İlimle meşgul olanlarda hata oranının daha az olduğu müşahede edilmektedir.

Nitekim tarafımızdan H.IV. asır sûfi muhaddisleri ile muhaddis sûfileri üzerine yapılan bir araştırmaya göre; hadisle iştilal etmiş 161 sûfi-zâhiden 67 (%41.6) sınıfın *sika* olduklarını hadis alimlerinden naklen, teracim ve tarih kitaplarının müellifleri ifade etmektedirler. Hatta bu sayıya, yine bazı sûfiler için kullanılan ve güvenilirliklerine delalet eden; *Hafız*(4), *Hucce*(2), *Zabt ve itkan sahibi*(1), *Sadûk*(1), *Leyse bihi be'sun*(2), *İmam*(1), ve *Şeyh*(1) gibi ifadeler ilave edildiğinde, bu rakam 79'a ulaşmaktadır ki, oran olarak (%49)'a tekabül etmektedir. 4 kişinin (%2) hakkında *ihtilaf* edilmiş, *sika* diyenlerin yanında, *zayıf* kabul edenler de olmuştur. 2 kişi (%1.2) *zayıf* olarak nitelendirilmiş, 1 kişi (%0.6) *fahiş* haberler nakletmekle tavsif edilmiş, 2 kişi de (%1.2) *mevzu*(uydurma) haber rivayet etmekle itham olunmuştur.

161 kişiden 58'i, yaklaşık *üçte bir* yani (%36)'lık bölümü hakkında herhangi bir kanaat serdedilmemiştir. Aslında haklarında bilgi verilmiş olsaydı, daha sağlıklı değerlendirmeler yapılabilirdi ama, yukarıda zikredilen rakamlar da, sanırız önemli ipuçları vermektedir. Bu kimseler içerisinde, hadis ilmi ile *sema*, *kitab* ve *imla* meclislerine iştirak etmek şeklinde meşgul olanların yanında, azımsanamayacak derecede kişilerin bir hadisçi gibi meseleye sarılmış olmalarının payı büyüktür. Hatta bu sûfi, zâhid ve âbidler arasında *sika*, *sebt* vs. şeklinde tavsif edilenlerin yanında, *falan beldenin müsni*, *şeyhi ve muhaddisi...* diye şöhrat bulanlarının bulunmuş olması da kanaatimizi doğrulamaktadır. Bu durum ayrıca zühdün hadis ilimleriyle meşguliyete, hadisle ilgilenmenin de zâhidane bir hayat sürmeye engel teşkil etmediğinin de bir başka göstergesi olsa gerek²⁸.

Görüldüğü gibi ilimle ilgilenenlerin büyük bir bölümü cerh ve ta'dil/rical alimlerinden geçer not alırken, çok az bir kısmı tenkid edilmiştir. Bu da ilmi kendisine rehber edinenlerde hata oranının daha az olduğunu ortaya koymaktadır. İlimden ayrılan veya irtibatını koparan sûfilerden zaman zaman bazı hatalara düçar olanları, tarih boyunca hep müşahede edilegelmiştir. Bundan dolayı; geçmişte olduğu gibi, günümüzde de bu mesleğe intisap edebileceklere yine ilmi esas almalarını tavsiye etmekteyiz. Böylece elde edilecek ilim sayesinde, vuku bulabilecek hataların önüne azami derecede geçilmiş olsun. Aslında; ilmi sadece kültürlü olmak için değil de, aynı za-

²⁷Ebû Tâlib el-Mekkî, a.g.e., I/322.

²⁸Saklan, a.g.e., s.183-184.

manda uygulamak için öğrenen kimseyi, bu öğrendikleri, zâhidâne bir hayat yaşama-ya, mütevazi olmaya, her türlü gösterişten kaçınmaya, az ile yetinmeye ve dünyaya aşırı bağlanmamaya... zaten götürecektir. Çünkü rehberimiz Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu esaslar, bu hususları telkin etmekte ve olgun bir Müslüman'da bulunması gerekli umdeler olarak nitelendirmektedir. Ayrıca ilim erbabı da ilmiyle âmil olmak durumundadır. Sadece tebliğ eden değil aynı zamanda tebellüğ eden de olmalıdır. Dinin toptancılığını yapmadan örnek bir hayat sergilemelidir. Böylece zamanla karşılıklı olarak birbirlerini *bilgisiz ve nasipsizlikle suçlayan* bu iki zümre arasındaki soğukluğun gideceğini, bir yumuşamanın meydana geleceğini ummaktayız.

Bugün tasavvuf, kabul edilse de edilmese de bir vaki'dir. Tarihte ve günümüzde müspet ve menfi pek çok tesiri olmuştur. Bunun için kestirip atıvermek çözüm değildir. Müslüman'ın ruh dünyasına hitap edecek sağlıklı, dinin esaslarıyla çalışmayan alternatif projeler üretilmelidir. İşin o yönü eğitimcileri daha çok ilgilendirmektedir. Hadisle uğraşanlar açısından ise; ya bu eserlerdeki mevcut hadis/sünnete ait bilgiler süzgeçten geçirilmeli veyahut ta Müslüman'ın bu yönünü besleyecek sağlıklı sahih malzemeler sunulmalıdır. Doğrusu vatandaşa gösterilmeli, hatta uygulanmalı ki, insanımız da sağda solda hurafe ve çıkar sahibi kişilerin peşinden gitmesin. Esrarengiz bir din yerine, yaşanabilen, sade, insanın gücünün yetebileceği ve her kesimi kuşatan Hz. Peygamber'in modeli takdim edilmelidir. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığımıza büyük görevler düşmektedir. Gördüğümüz kadarıyla, değişik sebeplerden dolayı, teşkilatımızla vatandaşımız arasında maalesef bir soğukluk söz konusudur. Bundan dolayı önce vatandaşla arasındaki bu soğukluğu gidermeli ve insanımızın bu yönünü geliştirecek bir takım projeleri üretip sunmalıdır.